

СТАНОВИЩЕ

за дисертацията на Габриела Стефанова Русинова

„Феноменологично-екзистенциални хоризонти на миналото“ за придобиване на образователната и научна степен „доктор“, професионално направление: 2.3
Философия (Философия на историята)

от проф. дн Кольо Коев, ПУ „Паисий Хилендарски“, Катедра „Социология и науки за човека“, Пловдив

Дисертацията на Габриела Русинова е фокусирана върху проблеми на времето и паметта с оглед на „преживяване на миналото“, като заявената изходна позиция е свързана с теоретичното поле на феноменологията и по-специално на това, което в дисертацията се нарича „екзистенциална феноменология“. От такава гледна точка „теоретичната рамка“, по думите на авторката, се разработва чрез интерпретация на тези преди всичко на философи като Едмунд Хусерл, Мартин Хайдегер и Жан-Пол Сартр. Намерението по-нататък е така добитият понятиен апарат да бъде приложен върху „исторически и културни практики“, за да се види как „една предрефлексивна структура на време-преживяване ... задава съдържанието на социалните, културни, антропологични, икономически процеси“ (Автореферат, с. 5). Поне аз тълкувам по този начин ключовата идея на настоящата дисертация.

Подобна линия на развитие обаче трудно може да се изведе от *заглавието*, защото във формулировката „Феноменологично-екзистенциални хоризонти на миналото“ просто не е поставен *проблем*, който да задава логиката на изследването. Така изписано, заглавието може да събуди единствено очакването, че в дисертационния труд ще става дума за начина, по който феноменологията третира проблема за миналото.

Всъщност това, което се случва, е, че работата фактически се разпада най-общо на три фрагмента, като първият резюмира на 30 страници схващания за времето от античността до Новото време (своеобразен „контекст“, по думите на Русинова, за разгръщане на изследване на миналото), вторият е фокусиран върху феноменологически интерпретации на преживяване на миналото (от които, както вече стана дума, трябва да произтече теоретичният инструментариум), а третият препраща към теми като „носталгията“, „консумирането на миналото“, „връщането назад и ускорението на времето“, „скупката“, „възпоменанието като събирателен феномен на частната и публична сфера“ и т.н. (които трябва да бъдат анализирани с този инструментариум). Проблемът от моя гледна точка е, че заявката не се реализира, а трите части си остават наистина затворени в себе си фрагменти. Аз поне не виждам как, без да бъдат специално преработени за прилагане към *социални практики*, могат да

бъдат използвани понятия, ако използвам думите на авторката: за „преживявания от първо лице“ (Дисертация, с. 33) като „време-съзнание“, „живо настояще“, „ретенционално удържане“ и „припомняне“ и т.н. (А. Шютц например показва както трудностите пред подобно прилагане, така и възможностите за успешна преработка). Ако не се направи такава преработка обаче употребата на понятия от този род ще бъде или просто декларативна или метафорична (както впрочем се и случва в дисертацията).

Ще дам като пример параграфа „Купеното време“. В началото просто се заявява: „Движещата линия на тази част, както вече се загатва, е разликата на време-възприятието на *das Man* и *Dasein*, положени в съвременното преживяване на време. Тук ние ще положим преживяването на *das Man* в хода на връщане назад поради неавтентичното възприемане на време и отказа от приемане на старостта, от една страна. От друга страна, ние ще положим преживяването на времето на *Dasein*, който приема хода на ускорение и живее в него, разбирайки структурата на времето“ (с. 103). След което читателят се натъква на свободни размишления върху Марксовите схващания за времето на отчуждения труд, свободното време, скуката и свободното време при Адорно, свободно време и игра и можем единствено да правим догадки как *das Man* и *Dasein* „участват“ в тези анализи.

Толкова за структурата и логиката на дисертацията. По-нататък ще се съсредоточа по-подробно върху работата на автора с феноменологическите интерпретации на времето и преживяването на миналото.

В тази част са положени най-големи усилия за аналитична работа, което е свършено естествено като се има предвид обещанието за феноменологична интерпретативна рамка. Тук дисертантката се е фокусирала преди всичко върху Хусерловата феноменология, което е предшествано от един вид речниково представяне на феноменологията.

Няма да коментирам смисъла на подобно представяне (за мен то е напълно излишно с оглед на задачите, които си поставя работата), но ще обърна внимание на нещо, което не мога да пренебрегна. Става дума за поредицата от грешки в преводите, които, поради интензивността си и поради факта, че променят съществено смисъла на казаното от съответния автор, поставят под съмнение разбирането на дисертанта. Ще дам няколко примера само от три последователни страници, за да се види, че в случая грешките са система, а не някакво изключение. (Естествено, оставям цитатите нередактирани).

В хода на едно полуцитиране-полупреразказ на статия на Антъни Стайнбок от *Енциклопедия по феноменология* в дисертацията се казва: „Имайки предвид времето, статичния метод се възприема без отношение на темпорално развитие, докато генетичната феноменология третира процеса на самотемпорализация, като започва с „жизненото сега“ [от английски *living present*] на ретенцията и импресното сега на

протенцията, варирайки до пълна конкретна монадична индивидуалност или фактичност“ (с. 45-46). Само че в оригинала, в последната част на изречението, четем : ‘It begins with “living present” of retention, the impressional now, and protention, and ranges to full concrete monadic individuation or facticity’, т.е. изброяването включва три, а не два елемента: „’живо настояще’ на ретенцията, импресното сега и протенцията“. Разбира се, че няма как „импресното *сега*“ да е „на“ протенцията, защото протенцията се диференцира от него като предущане на *бъдещето*!

Малко по-надолу в преразказа на същата статия: „Въпреки това, генеративната методология надхвърля също и генетичната методология чрез описание на феномените, които трансцендират структурите на монадичната фактуалност“ (с. 46).

Статията на Стайнбок: „Yet it goes beyond a genetic methodology by describing phenomena that transcend the strictures of monadic facticity“ (р. 261). Следователно, както личи от оригинала, се трансцендират не „*структурите*“, а „*ограниченията*“ (strictures) на монадичната фактичност“.

На с. 48 в дисертацията (в преразказ на статия от Дон Уелтън, публикувана в същата *Енциклопедия*) четем : „В конститутивния анализ на Хусерл те [става дума за темите на генетичната феноменология – К.К.] се изучават като синтези, които са в основата на разновидностите на експерименталните актове“.

В оригинала: „In his constitutive analysis they are studied as "syntheses" underlying the varieties of experiential acts“ (pp.267-268). Както виждаме, става дума за experiential acts, т.е. за „актове на опита“, а не за „експериментални актове“.

На същата страница от дисертацията пасажът продължава така: „Тази идея е разгърната в генетичния му анализ с допълнения анализ на протенция и интенционалната връзка между пространство и време“.

При Уелтън: „And this account is extended in his genetic analysis when Husserl discovers, through a further analysis of protention, an interna! connection between space and time“ (р. 268). Това, което всъщност се казва, е, че „Хусерл открива, чрез по-нататъшен анализ на протенцията“ *вътрешна*, а не *интенционална* връзка „между пространство и време“.

Някой може да каже: какво пък, направени са разбираеми грешки на разпознаването на думите: structures вместо strictures, intentional вместо internal, experimental вместо experiential. Аз обаче установих тези грешки, защото се *натъкнах на безсмислици* в изреченията. Ако авторът претендира да говори на феноменологически език, на него също е трябвало да са му направили впечатление подчертаните от мен несъответствия.

А частта *гъмжи* от подобни грешки, които няма как да покаже поради ограниченията на жанра, а и защото нямам особено желание да продължавам с това.

Основният замисъл на тази част е всъщност да представи връзката между такива Хусерлови понятия като „памет“, „припомняне“, „спомен“, „фантазия“, фикция“ и др. в контекста на това, което Хусерл нарича „Gegenwärtigung (Präsentation)“ и „Vergegenwärtigung (Repräsentation)“ (в дисертацията „актуализация“ и „реактуализация“). Препратките са преди всичко към Хусерловите ръкописи, събрани в тома под заглавие *Фантазия, образно съзнание, спомен*. Те обхващат един дълъг период от най-ранната феноменология на Хусерл до 20-те години на ХХ век и тъй като в основата си са мотивирани от стремеж за разширяване и задълбочаване на ключови теми от *Логически изследвания*, изискват много добро познаване на това Хусерлово произведение. Ето защо много по-удачно щеше да бъде авторката да тръгне от непосредствено свързаните с тези ръкописи *Лекции по време-съзнание* с акцент върху ключовата идея за „живо настояще“. Така щяха да бъдат въведени съвсем контекстуално (а не инцидентно, както е сега) понятията „ретенция“, „сега“ и „протенция“ и, което е по-важното, можеше да се покаже нюансирано нещо, което сега остава твърде мъгляво: протенцията като празно „захапване“ на бъдещето и постепенното угасване в миналото на веригата от изтъняващи ретенции. И тогава щеше да се види ясно какво значи антиципацията, характерна за „празната“ протенция, спомнянето на „изпълнената“ ретенция, „изпразването“ на ретенцията в движението към миналото и т.н., както и структурното „обръщане“ с при-помнянето на миналото. Оттук препратките към *Фантазия, образно съзнание, спомен* щяха да бъдат много по-релевантни и, което е по-важно, много по-полезни за целите на дисертацията.

И тогава на дисертантката щеше да ѝ бъде доста по-ясен например цитатът от *Фантазия, образно съзнание, спомен*, който тя погрешно превежда. В оригинала се казва: „Даденото времево поле, което е винаги изпълнено, е обкръжено от празно даден в представата времеви хоризонт, който обаче е принадлежаща на същността на време-съзнанието потенциалност от празни компоненти на съзнанието, които получават своето изпълване чрез вериги от припомняния“ (*Phantasie, Bildbewusstsein....*, S. 71). Грешката при превода е в последната част от изречението, която в дисертацията е предадена така: „...празни времеви хоризонти, които принадлежат на празни компоненти от съзнанието, което може да стане запълнено във вериги от спомени“ (с. 69). Изпуснатата дума „потенциалност“ е изключително важна, защото визира анимиращата мощ на бившите изпълнени, макар и изпразнени по пътя си към миналото ретенции, които обаче могат да ориентират и така да „оживят“ миналото като „бивше сега“.

Ограниченията в обема на становището не ми позволява да продължа съдържателното обсъждане по-нататък. Затова само в телеграфен стил ще отбележа фактически несериозното включване на Хайдегер и на Сартр в тази част, доколкото и на Хайдегер,

и на Сартр са отредени по 5 страници, като при Хайдегер отбелязвам едно единствено (?!) позоваване на *Битие и време* – произведение, което по замисъл би трябвало да е основа на обсъждането.

Авторефератът в общи линии отговаря на съдържанието на дисертацията.

Приносите обаче би трябвало да бъдат формулирани по съвсем друг начин. Достатъчно е да дам като пример (и без коментар) формулировките на втори и трети принос:

„2. Разглеждането на различните конотации на понятието за минало в нашата философска традиция“.

„3. Принос за българските разработки по феноменология и екзистенциализъм е открояването на мястото на миналото в екзистенциалната феноменология“ .

От всичко казано до тук се натрапва изводът, че дисертацията на Габриела Русинова е по-скоро на равнище представяне на вътрешна защита, отколкото труд, готов за официална защита.

Независимо от това не бих искал да спъвам развитието на един млад човек, захванал се с наистина трудни и важни философски проблеми, като се надявам Габриела Русинова да извлече съответните поуки от направените критики и да развие по най-добрия начин мисловния си потенциал.

Затова:

Препоръчвам на научното жури да присъди на Габриела Стефанова Русинова образователната и научна степен Доктор, професионално направление: 2.3 Философия (Философия на историята).

31. 01. 2020

София

Проф. дн. Кольо Коев